

INCLUSIVE EDUCATION - A CHALLENGE OR A PROBLEM FOR PRIMARY TEACHERS

Violeta Iv. Kyurkchiyska

ABSTRACT: *The law on pre-school and school education has the ambition to be the basis of a reform dictated by the new social reality. Is the Bulgarian School ready to implement Incorporating Education, whose regulation is one of the new positions in the Law ?! Is this new standard a challenge for the primary school teacher or a problem arising from the requirements for his / her activity ?!*

KEYWORDS: *inclusive education, social reality, tuition, information technologies, training of primary teachers.*

Реформите в образователната система са резултат от обществените промени и отговорността на държавата да превърне българското училищно образование в модерно, достъпно и качествено. Образование, което да създава условия за формиране на морална, творческа и автономна личност, способна да се реализира пълноценно. Нещо повече – образование, достъпно за всички, адаптирано към нуждите на съвременните социални реалности. Те (новите социални реалности) провокират всички участници в образователно-възпитателния процес, които имат различни функции в извършването на реформата. Едни от тях съставят Новият закон за предучилищно и училищно образование влязъл в сила от 1.08.2016 година [1], който е резултат от породената потребност от промяна и има амбицията да бъде основа на реформата. Други – имат трудната задача да приложат Закона и извършат реформата, трети – осъществяват контрол по отношение на реформата.

Многократното използване на думата *реформа* не е резултат от невъзможност за избягване на тавтология. Синоними като *преустройство, изменение, преобразуване, за да се въведе нещо ново или нещо по-добро* са в услуга на дискурса. Но в действителност има ли условия за създаването на нещо по-добро?! Измененията, които се въвеждат, резултат от тенденциите на европейската модернизация в образованието за масовост, откритост, хуманизация, демократизация, за личностна ориентация намират ли почва в българското образование?! Има ли готовността българското училище да реализира ***Приобщаващото образование***, чието регламентиране е едно от новите положения в Закона?! *Въпроси, които са повод за преосмисляне функциите и ролята на началния учител.* Защо точно неговите?! Защото училищното образование започва с началния етап на обучение, през който водеща е ролята на началния учител.

Задължителните изисквания за резултатите в системата на предучилищното и училищното образование, условията и процесите за тяхното постигане са включени в държавните образователни стандарти (ДОС). Един от осемнадесетте стандарта е ***ДОС за приобщаващото образование***. Той има за цел да определи условията и начините за осигуряване на подкрепа за равен достъп до качествено образование и за развитие на потенциала на всяко дете и ученик с цел неговата личностна, професионална и гражданска реализация в обществото.

Според Наредба на МОН [4] се уреждат обществените отношения, свързани с осигуряване на приобщаващото образование на децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование, както и с организацията и управлението на процеса на предоставяне на подкрепа за личностно развитие. Наредбата за приобщаващо образование е в подкрепа на всеки ученик – както към изоставащите ученици и тези със специални образователни потребности (СОП), така и към надарените. „Приобщаващото

образование (Чл. 4. ал.1 Наредба за приобщаващото образование) [4] е процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността.” Според същия член (41), т. 5 [4] се подсигурява „равнопоставеност и недопускане на дискриминация при провеждане на предучилищното и училищното образование, гаранции за които са създадените условия за обучение на всички деца и ученици **заедно**, независимо от трудностите и различията, които може да възникнат в процеса на ученето и научаването и при участието им в дейността на детската градина или училището”.

Тенденцията за приобщаването на децата със СОП, на такива с проблеми в социализацията в българското училище, предвиждането на **заедно** обучение на всички ученици **предполага адекватна професионална квалификация на учителите**. Последното формулира въпросът: **Приобщаващото образование е предизвикателство или проблем за началния учител?** Независимо, че не е специален педагог, той трябва да познава психофизическите особености на тези деца, както и методите за работа с тях. Необходимост, породена и от нарастващия брой на деца както със специфични обучителни трудности (СОТ) в българското училище, така и със СОП. Учителят, който ги посреща (а това е началният, не - ресурсният учител или логопедът) трябва да има необходимата професионална компетентност. **Породената нова реалност поставя проблема за създаване на такава организация на образователно-възпитателния процес, при която преподавателят да откликне на потребностите на всички обучавани - както на учениците без трудности, така и на тези със СОТ и СОП.** Това поражда **два основни въпроса**, свързани с:

➤ **Квалификацията на учителите.** Имат ли началните учители нужната подготовка да обучават и възпитават деца със СОТ и СОП?! Притежават ли компетентността, допринасяща за създаване на оптимални условия за общуването на деца без трудности и такива със затруднения?! Успяват ли да реализират процеса на „приемането” на децата със СОП от техните съученици?! Как да общуват с родителите на едните и другите деца, така че да има нормален психоклимат?! Познават ли методиката за корекционна работа, а и необходимо ли е след като има специални педагози?! Въпроси, които пораждат проблеми в работата на началния учител, който е отговорен освен като специалист (по посока на методиката на обучение по отделните дисциплини), но и като класен ръководител.

Отговорите на поставените въпроси предполагат усъвършенстване на квалификацията на преподавателите, която повече от всякога става перманентен процес. Тя дава възможност на учителя да погледне на проблемите на професионалното си и личностно развитие извън рамките на тясно разбираната професионална общност от педагози и на формалната образователна система. Квалификацията насочва учителя към области, досега запазени за отделни специалисти или педагогически общности. Ако до настоящия етап определена проблематика е била приоритетна за специалните педагози, то вече представлява интерес и за началния учител. За да осъществява образователен процес съобразен с актуалната реалност, той трябва да се квалифицира като използва както формите на **въвеждащата**, така и на **продължаваща** квалификация [4 (чл. 45. (1))]. Последната би трябвало да се разглежда в контекста на разбирането, че съвременната квалификация е групов процес, доколкото групов е характерът на съвременното образование. Това означава, че от отделния учител се изисква вниманието да се насочва към работата в екип от преподаватели, осъществяващи съвместно образователния процес. **Екипната работа с логопед, психолог и ресурсен учител подпомага процеса на работа на началния учител и води до успешни резултати.**

Ако ученикът е този, в името на когото се прави реформата, то учителят е този, с помощта на когото тя се реализира. Необходимо е той (преподавателят) да познава задължителните изисквания за резултатите в системата на училищното образование и условията и процесите за тяхното постигане, които са включени в държавните образователни стандарти (ДОС). Част от тях са в сила към настоящия етап, други са във вид на проекти за обсъждане, а трети – в процес на разработване. ДОС за общообразователна подготовка определя учебните предмети. Учебният план [5] разпределя учебното време между учебните предмети или модули или дейности за придобиване на училищната подготовка. Той обхваща

три групи учебни часове, разпределени в раздели, както следва: раздел А – задължителни учебни часове; раздел Б – избираеми учебни часове; раздел В – факултативни учебни часове [4 (чл.2, ал.1)]. Възможността, която е дадена на училищните ръководства да избират предметите от раздели Б и В, осигурява съобразяване с потребностите на обучаваните в конкретното училище ученици.

Началният учител съвместно с предвидените длъжности според Наредбата за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти [6] : „ресурсен учител“ (чл.4, (3)) „психолог“ (чл. 11. (1)) и „логопед“ (чл. 13. (1)) [6] определя конкретните образователни цели за учениците със специални образователни потребности за всяка учебна или образователна единица. Той в качеството си на класен ръководител (Чл.8) [6] има и допълнителните функции свързани с :

- формиране на умения за работа в екип и за изграждане на позитивен организационен климат, като поощряват уменията на учениците за общуване и за интегриране в училищната и социалната среда;
- правила за поведението на паралелката, съобразени с Етичния кодекс на училищната общност съвместно с учениците;
- информиране на родителите за:
 - програмната система, по която работи училищният учебен план, по който се провежда обучението в училището, седмичното разписание и възможностите за избор на допълнителни форми на педагогическо взаимодействие или на занимания по интереси;
 - успеха и развитието на децата им в процеса на обучение, възпитание и социализация, за спазването на правилата в училището и на Етичния кодекс с цел приобщаване към училищната общност;
 - възможностите и формите за обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие на детето или ученика, за определения график на допълнителното обучение и на допълнителните консултации по учебни предмети, за предлаганите занимания по интереси;
 - допуснати отсъствия и възникнало проблемно поведение с цел набелязване на мерки за преодоляване.

Посочените функции на началния учител като класен ръководител поставят пред него отговорната задача да създаде среда, в която общуването между всички деца да е такова, че да не накърнява достойнството им независимо от техните възможности. Среда, която предразполага децата със СОТ и СОП , формираща толерантост и търпимост. Началният учител, в качеството си на класен ръководител формира колектив не само от ученици с различни интереси, възможности и потребности. Той създава и колектив от родители обединени от общата цел – просперитета и развитието на техните деца. Това определя необходимостта от квалификация, осигуряваща адекватни професионални действия.

Планирането на квалификацията на училищно ниво е една от първостепенните задачи на всяко ръководство, защото тя цели създаване на условия за превръщане на институцията в среда за изява на творческия потенциал на учителите и обмяната на добри практики, което е условие за реализирането на политиката на училището за осигуряване на напредък и подобряване на образователните резултати на учениците. Квалификацията на училищно ниво е тясно свързана с потребностите и интересите на конкретната група от преподаватели, работещи с един и същ ресурс. Тя обхваща квалификационната дейност по методически обединения, които планират своята дейност съобразно проблемите на съответното училище. Това дава възможност за избор на форми по отношение на тематиката. Наличието на деца със СОП в учебното заведение е достатъчен мотив за разгръщане на дейността по посока на работата с тях. Според чл. 108 на Наредбата за приобщаващо образование се предвижда [4]:

- осигуряване на въвеждаща и продължаваща квалификация на педагогическите специалисти за работа с деца и ученици със специални образователни потребности;
- насърчаването на екипната работа в образователните институции и споделянето на добри практики на приобщаващо образование;
- осигуряването на консултиране на учениците и на родителите както и на лицата, които полагат грижи за децата;

- подкрепа на учителите за прилагане на техники и стратегии на обучение, за управление на образователния процес в класната стая и за използването на подходящи обучителни материали.

За реализирането на квалификацията е необходимо сътрудничество със специализирани обслужващи звена, висши училища и научни организации. Такива, които откликват на потребностите на учителите като подчиняват своите форми на работа с Наредбата за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти [6]. Дейността на институциите, провеждащи квалификационна дейност би трябвало да кореспондира с Държавния образователен стандарт за статута и професионалното развитие на педагогическите специалисти [1]. В противен случай, учителите не само не получават необходимата квалификация и компетентност, но са материално и документално ощетени.

➤ **Методите и похватите за работа.** Познават ли началните учители методиката за работа при обучение на деца със специални образователни потребности?! Разполагат ли с необходимите ресурси?! Какви упражнения е подходящо да използват в часовете?! Как да формират комуникативноречевни умения у деца със СОТ?! Въпроси, чийто отговори са ясни дотолкова, че са свързани с търсене на подходящи методи и похвати за реализиране целите на обучението по съответния предмет, но спецификата на обучаваните - деца със СОТ – внася неясноти пред началния учител. Пред него стои задачата да търси средства и начини за овладяване на знания. Нещо повече - необходима е такава организация на образователно-възпитателния процес, при която се създават **максимално добри условия за обучение на всички ученици**. Учителят трябва да използва задачи, чрез които няма да ощети както ученика, който работи с бързи темпове и се справя с лекота, така и този, който изпитва затруднения.

Възможности за такава организация на педагогическо взаимодействие в урока имат информационните и комуникационни технологии (ИКТ). Работата в софтуерна среда улеснява преподавателят при индивидуализирано и диференцирано поставяне на задачите съобразно възможностите на обучаваните. Използването на ИКТ е начин да се откликне на потребностите на всички ученици.

При работа с деца със специални нужди (както със СОТ, така и със СОП) използването на познатите таблет и компютър улесняват процеса както на възприемане на информация, така и на формиране на умения. *Конструктивизмът* в педагогиката налага становището, че ученето не е просто получаване, натрупване и преработване на информация, а активен процес, при който личността конструира индивидуален познавателен образ на действителността. От тази гледна точка целта на обучението не е само да даде на учениците повече информация, а да подпомогне процеса на когнитивното им развитие, т.е. изграждането и реструктурирането на познавателните структури. Това се постига като се гради комплексна учебна среда, в която учениците придобиват нов социален опит. Чрез използването на ИКТ в обучението *социалните взаимодействия* са не просто подкрепящ, а съществен компонент в когнитивното развитие. Така се съдейства за формиране на *социалните и граждански компетентности* у учениците. Езикът е основно средство за социализиране на личността. В излагането на собствена позиция по дискутиран проблем стои умението за съставяне на текст, което е резултат от комуникативноречевата компетентност. С нея са обвързани и уменията за съставяне на диалози, както и използването на речев етикет, които от своя страна са израз на социокултурна компетентност.

В софтуерна среда знанията се овладяват трайно и функционално, предложени са в близък до живота на учениците практически и социален контекст, а ученето се характеризира с *осъзнатост на намеренията и съзнателна мотивация* [3]. За да осигури това, от учителя се очаква да прилага такива технологии и алгоритми на работа, които подпомагат възприемането и разбирането от учениците. Една от тях се свързва с е-обучение (в настоящия текст това понятие се интерпретира като осъществяване на обучение с помощта на компютърни системи и Интернет), защото работата с ИТ дава възможност за осъществяване на *интерактивност* в обучението (отличителна черта на конструктивизма и компетентностния подход). Терминът „*интерактивна система на учене*” се използва за характеристика на многобройни учебни ситуации, при които се обменят различни типове знания и информация между комуникиращи партньори, включени в един вид диалогов процес.

Използването на ИКТ в образованието е мотивирано и от възможностите, които се създават за *учене чрез сътрудничество* (cooperative learning-направление в съвременната американска педагогика, което се развива особено в последното десетилетие. Според С. Кегън - основоположник на идеята за учене чрез сътрудничество, целта е да се съчетае груповата организация на обучението с индивидуализацията). За него е характерно използването на методи на обучение, които са познати отдавна (метод на проектите, проблемно обучение и др.), но те се прилагат по специфичен начин, като се насърчава сътрудничеството между учениците в групата. Компютрите и информационните технологии осигуряват подходящи условия за това, защото те разчитат на индивидуалните характеристики на учениците при работа с тях, както и на ученическата самостоятелност, но ориентирана към сътрудничество; на комуникативните и организаторски умения на обучаваните, на тяхната креативност, *инициативност и предприемчивост*, стремеж към полезност и отговорност за поведението на другите. Използването на информационни технологии е повече от подходящо, тъй като точно при работа с тях учениците не се отказват докато не получат отговор, докато не разрешат проблема. Така се провокира любознателността им и те се мотивират да вървят напред. ИКТ създава условия и за прилагане на метакогнитивния подход в преподаването, чрез който вниманието на учениците се насочва към процеса на собственото им учене на базата на *рефлексия и анализ*.

Възможностите, които предоставят ИКТ при изработването на мултимедийни проекти по зададени теми (опазването на околната среда, любимия спорт, здравословното хранене, начин на живот и др.), съдействат за формиране на *умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт*. Комбинирането на различна по вид информация-текстова, графична, аудио, анимация и видео в електронна среда, освен че дава по-големи възможности за представената проблематика, но и провокира интерес. Търсенето на информация, нейното селектиране и обобщаване съобразно поставената задача е подчинено на *уменията за учене*.

Възниква въпросът как началният учител да използва ИКТ в работата с деца със специални нужди?

Освен задълбочените познания в съответната културно-образователна област учителите трябва да притежават компетентност, която им позволява *не само да използват готови ресурси, но и да планират, обмислят и разработват задачи в електронна среда [3]. Нещо повече - те трябва да познават онези особености в развитието на децата със специални нужди, които позволяват използването на ИКТ*. Само ако са налице тези три страни в компетентността на началния учител- методическа, дигитална и познания в областта на специалната педагогика, то те ще съумеят да превърнат ***ИКТ в свой помощник при*** изготвяне на:

- материали за учене и преподаване (презентации за илюстриране на учебния материал; интерактивни презентации с различни видове упражнения);
- материали, обезпечавщи работата с конкретен софтуер (интерактивна дъска и др.);
- тестове за оценка на знанията и уменията;
- изготвяне на електронна книга – помагало за обучение и самоподготовка по дадена културно-образователна област;
- изработване на уеб-сайт на класа;
- изготвяне на електронно портфолио с постиженията на обучаваните;
- работа по проекти;
- създаване на мултимедийни уроци;
- създаване на образователни софтуерни продукти в специална мултимедийна среда и др. работа с деца със специални нужди.

Превръщането на ИКТ в ресурс в работата на началния учител не е само част от формиране на функционалната грамотност на ученика. Използването им е насочено към:

- ✓ Провокиране на желание за участие в образователно-възпитателния процес;
- ✓ Създаване на условия за безкризисно адаптиране на децата със специални нужди и тяхната социализация;
- ✓ Осигуряване на активно взаимодействие с потребителя (ученика) и реализиране на интерактивност;

- ✓ Овладяване на учебното съдържание по нетрадиционен начин;
- ✓ Развитие на знания и умения у учениците, формиране на компетентности, които са заложиени в учебните програми и др.

На пазара перманентно се предлагат софтуерни решения, които позволяват използването им в образователно-възпитателния процес както при деца в норма, така и при деца с образователни потребности. Други се разработват специално за деца със специфични обучителни трудности. В тази връзка информираността на преподавателя е определяща, която трябва да бъде непрекъснат процес, обогатяващ познанията и дигиталната му компетентност. Иновативният учител е необходимо да следи всичко актуално и прецизира възможностите – материалните и дигиталните. *Не трябва да забравяи факта, че е-обучение не е алтернатива на традиционното, а негово естествено допълнение*[3], което подпомага работата на началния учителя в процеса на приобщаващото образование.

Проведено изследване [2] показва промяна в нагласите на директори и учители по посока приема и интегриране на децата с увреждания от най-ранна детска възраст в средата на техните връстници. Първата стъпка в процеса на приобщаващото образование е направена. Новият стандарт регламентира реда и условията. Квалификацията на учителите е с приоритетно значение в този процес. Не трябва да се подценява фактът, че в основата на квалификационния процес, стои мотивът за усъвършенстване на началния учител. Ако той е налице, *резултат от потребността за извършване на адекватни педагогически услуги, то приобщаващото образование може да се определи като предизвикателство пред началния учител*. Но ако на обучението на деца със специални образователни потребности, както и на надарените (вече бе коментирано, че приобщаващото образование обхваща и тях) се погледне като ангажимент, който не е част от работата на началния учител, то за него тя се превръща в поредното нормативно недоразумение.

References:

1. Закон za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie. (Law on pre-school and school education). Obn.DV,br.79 ot 13.10.2015
2. Kirilova, G. *Razvitie na integriranoto obuchenie v oblast Shumen* (Delopment of integrated training in Shumen province in the period 2012-2015).Balgarsko spisanie za obrazovanie,br.1
3. Kyurkchiyska, V. (2017): *Informatsionnrite tehnologii v obuchenieto po balgarski ezik i literatura v 1.-4. klas.* (Information technologies in the field of education in Bulgarian language and literature in 1.-4. class). Universitetsko izdatelstvo,Shumen
4. Naredba na MON za priobshtavashto obrazovanie. (Ordinance on inclusive education).Obn. DV, br.89 ot 11.11.2016
5. Naredba №4 na MON za uchebniya plan. (Ordinance on the curriculum) Obn. DV, br.94 ot 04.12.2015
6. Naredba №12 na MON za statuta i profesionalnoto razvitie na uchitelite, direktorite i drugite pedagogicheski spetsialisti. (Ordinance No 12 of the Ministry of Education and Research on the status and professional development of teachers, directors and other pedagogical specialists) Obn.DV, br.75 ot 27.09.2016
7. http://teacher.bg/cs/blogs/kr_bozhinov/archive/2007/10/15/1824.aspx

*гл. ас. д-р Виолета Ив. Кюркчийска,
e-mail: vili_ik@mail.bg
ШУ „Епископ Константин Преславски”*